

ARAP BAHARI'NIN EKONOMİK ETKİLERİ

Mohammad ANSARIAN¹

Özet

Arap Baharı olarak adlandırılan Ortadoğu'daki toplumsal protesto hareketleri ve bununla beraber gelen siyasal değişim süreci başta bölgede yer alan ülkeler olmak üzere önemli sonuçları da beraberinde getirmiştir. Baharın temel sebepleri arasında yolsuzluk, kayırmacılık ve eşitsizlik, işsizlik, gelir dağılımındaki büyük bozukluk ve yoksulluk sayılabilir. Arap Baharının arkasında her ne kadar bölge halklarının kendi haklı gerekçeleri olsa da, mevcut kırılabilirlikleri ve fay hatlarını harekete geçiren küresel güçlerin etkileri yadsınamaz. Bu çalışmada Arap Baharı'nın ortaya çıkış nedenleri ve yarattığı etkiler ele alınmıştır. Arap Baharı'nın yaşandığı ülkeler ekseninde Baharın kısa vadeli sonuçları incelenerek Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Ekonomi, İhracat, Ortadoğu.

Jel Kodları: N45, O10, P0

ECONOMIC EFFECTS OF ARAB SPRING

Abstract

The civil protest movements in the Middle East called the Arab Spring and the process of political change that comes with it have brought important results, especially in the countries located in the region. Corruption, discrimination, inequality, unemployment, major disruption in income distribution and poverty are the main reasons for the Arab Spring. Although the peoples of the region have their own justification behind the Arab Spring, the effects of global forces that mobilize the current vulnerabilities and fault lines cannot be denied. We analyzed the short term effects of the Arab Spring with a special focus on its influence on Turkish economy.

Keywords: Arab Spring, Economy, Export, Middle East.

Jel Classification: N45, O10, P0

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ababilim Dalı, ansarian212@gmail.com

GİRİŞ

Arap Baharının başlangıç noktasında olduğu kabul edilen Tunuslu bir gencin kendini yakması ile fitili ateşlenen ilk protestolar esasen sembolik bir nitelik taşımaktadır. Zira Baharın geliştiği ülkelerin genel niteliklerine ve yakın tarihlerine bakıldığında bunların hem toplumsal, hem de kurumsal anlamda görece başarısız devlet oldukları, ellerindeki doğal kaynaklar ve stratejik önemi nedeni ile küresel aktörlerin kendilerine yönelik hesaplar yaptıkları, kırılğan bir sosyal yapı arz ettikleri, dışarıdan gelen kışkırtma ve provokasyonlara açık oldukları, kendi egemenliklerini tesis edemedikleri gibi belli güç merkezleri üzerinden varlıklarını sürmeyi yeğledikleri görülmektedir. Temel söylemi, ekonomik sorunlara çözüm ve ekonomik alanda daha adil bir gelir paylaşımı, sosyal ve siyasal alanda da daha fazla özgürlük olan Arap Baharı, içinde bulunduğumuz dönem itibariyle gerçekleştiği coğrafyada güvenlik, uluslararası ilişkiler, ekonomik, sosyolojik, stratejik, siyasi ve insani sonuçları bakımından en önemli gelişmelerinden biridir.

Arap Baharı bağlamında Tunus, Mısır ve Libya'daki iktidar değişikliklerinin yanı sıra Suriye, Yemen, Bahreyn ve Ürdün gibi ülkelerde de halk hareketleri başlamıştı. Bu ülkelerden Ürdün'de Kral Abdullah, Başbakanı görevden alarak ve bazı sosyal açılımlarda bulunarak protestoların yoğunluğunu azaltmış, Yemen'de Ali Abdullah Salih büyük ölçüde Suudi Arabistan'ın devreye girmesiyle görevini devretmek zorunda kalmıştı. Bahreyn'deki gösterilerde ise Suudi Arabistan öncülüğündeki Körfez ülkeleri asker göndererek protestoların bastırılmasında yardımcı olmuştur. Ancak Suriye'de bütün taraflar açısından durumu kontrol altına almak mümkün olmamış ve süreç bir noktadan sonra iç savaşa dönüşmüştür (Pirinççi, 2014: 2).

1. ARAP BAHARI ÜLKELERİNİN EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

Dünya Bankası her ülkeyi sahip olduğu belli sosyo-ekonomik özelliklere (gelir düzeyi, sahip olduğu kaynak miktarı, nüfus büyüklüğü vb.) göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutmaktadır. Bu çerçevede Arap Baharının yaşandığı ülkeler olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri hidrokarbon temelli enerji kaynakları ve nüfus büyüklüklerine göre üç grupta sınıflandırılmaktadır. Birinci grupta, kaynakları ve işgücü yönünden zengin ülkeler yer almaktadır. Bu grupta Cezayir, Irak, Suriye ve Yemen yer almaktadır. İkinci grupta kaynakları açısından zengin, ancak işgücü ithal etmek zorunda olan ülkeler yer almaktadır. Bu grup Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri olan Bahreyn, Kuveyt, Oman, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Libya'yı içine almaktadır. Üçüncü grupta ise kaynakları yönünden fakir olan ülkeler yer almaktadır. Bu ülkeler Cibuti, Mısır, Lübnan, Moritanya, Ürdün, Fas, Tunus ve Filistin'dir (Dünya Bankası, 2007).

Birinci grupta yer alan ülkeler petrol ve doğal gaz üreten ve ihraç eden ülkelerdir. Bu ülkeler ayrıca büyük nüfusa sahip olan ve nüfuslarının büyük bölümünü yerli nüfusun oluşturduğu ülkelerdir. İkinci grupta yer alan ülkeler de petrol ve doğal gaz üreten ve ihraç eden, ancak işgücü ithal eden ülkelerdir. Bu grupta yer alan ülkelerde toplam nüfusun önemli bir bölümü, kimi durumda ise çoğunluğu yabancılardan oluşmaktadır. Üçüncü grupta yer alan ülkeler ise görece olarak az petrol ve gaz üreten veya ithal eden ülkelerdir. Arap Baharının yaşandığı ülkeler ve bu sınıflandırma birlikte dikkate alındığında, kaynak ve işgücü zenginliğinin bir ekonominin yapısını tanımlamaya yetmeyeceği sonucu çıkarılabilir (Öztürkler, 2014: 3-4).

Tunus ekonomisinin makro görünümüne bakıldığında, Nominal GSYH'nın 2014-2018 yılları arasında düşüş gösterdiği anlaşılmaktadır. Reel büyüme oranlarında 2014 ve 2015 yılları hariç görece bir artış gösterdiği, bütçe dengesinin GSYH'ya oranının ortalama %5,5 civarında olduğu ve cari dengenin, GSYH'ya oranının dönem boyunca ortalama - %8-9 civarında gerçekleştiği görülmektedir. İşsizlik oranı ise görece olarak düşüş göstermiştir. Reel büyüme oranı 2011 yılında -%1,9 olarak gerçekleşmiş, 2012 yılından itibaren ise yükselişe geçmiştir. Buna göre Tunus'un Arap Baharının yaşandığı yıl negatif olan temel göstergelerinden, izleyen yıllarda bütçe ve cari denge dışındakilerin pozitif veya stabil seyrettiği ifade edilebilir. Diğer yandan A&T Bank (2018) verilerine göre "Tunus ekonomisinin çeşitlendirilmiş bir yapıda

olması ve pek çok sektörün ekonomik büyümeye katkı sağlaması sektörel gelişmelerin ekonomik kalkınmadaki rolünü ortaya koymaktadır. 2016 yılı verilerine göre tarım sektörü GSYH'nın %10'unu oluştururken, sanayi %28,3'ünü, hizmetler sektörü ise %61,6'sını oluşturmuştur. İmalat sanayiinde tekstil ve derinin payı yüksek olup, bu ürünler toplam imalat sanayi ihracatının %45'ini oluşturmaktadır. Hizmetler sektöründe ise bilgi ve iletişim teknolojileri ile turizm sektörü öne çıkarken, turizmin toplam hizmetler sektörü içerisindeki payı %14'tür. Tunus'a gelen yabancı ziyaretçilerin yaklaşık %70'inin Batı Avrupa ülkelerinden geldiği görülmektedir (A&T Bank, 2018).

Mısır, ekonomik büyüklüğü ve kişi başına geliri dikkate alındığında Arap Baharının ekonomik temellerinin en kolay görülebileceği ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Mısır'ın özellikle petrol ve doğal gaz gibi temel iki enerji kaynağına sahip olması, genç ve çoğunlukla iyi yetişmiş insan gücü ve turizm olanakları göz önünde tutulduğunda, GSYH açısından oldukça düşük bir performans gösterdiği gözlenmektedir.

Dünya Bankası ülkeleri kişi başına GSYH düzeyleri temelinde düşük, alt-orta, üst-orta ve yüksek gelirli olmak üzere dört gruba ayırmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre, Mısır, Suriye ve Yemen alt-orta gelir grubunda yer almaktadır. Libya ve Bahreyn ise Dünya Bankasının kişi başına gelir bazında yaptığı sınıflandırmaya göre üst-orta ve yüksek gelir guruplarında yer almaktadırlar. Bu değerlendirmeler çerçevesinde kişi başına gelir kriterinin Arap Baharını tek başına açıklayamayacağını söylemek mümkündür (<http://data.worldbank.org/about/country> classifications).

Heydarian (2011) devrimlerin genellikle durağan ülkelerde gerçekleşmediğini belirtmekte, yakın tarihin devrimlerin politik reformların eşlik etmediği uzun süren ekonomik büyüme dönemleri sonunda ya da uzun dönemli ekonomik genişleme sonunda ortaya çıkan ani ekonomik krizlerin yaşandığı ülkelerde gerçekleştiğini gösterdiğini ileri sürmektedir.

2.ARAP BAHARININ SOSYAL VE EKONOMİK NEDENLERİ

Arap Baharını zamanın bir kesitinde gözlemlenen anlık bir olgu olarak değil, bir süreç olarak değerlendirmek daha doğru bir bakış açısidir. Bu sürecin en önemli özelliklerinden birisi birbirlerini besleyen bir dizi olay ve olgudan meydana gelmiş olmasıdır. OECD'nin (2011) tarihli bir raporunda, Arap Baharı'nın görece olarak artan fiyatlar gibi geçici faktörler tarafından belirlendiği ileri sürülmüştür. Ancak Bahara götüren kalkışmanın gerisinde yatan faktörler özünde yapısal faktörlerdir. Makroekonomik bir perspektiften bakarak ve ekonomik performansı göz önüne alarak Baharı açıklamak pek doğru değildir. Baharı açıklamak için, hangi yapısal ekonomik, sosyal ve politik faktörlerin ekonomik performansın geniş halk kitlelerinin refahlarına olumlu bir biçimde yansımaları engellediğinin ortaya konması daha doğru bir süreçtir.

Arap Baharı'nın başlamasında, bu ülkelerde yaşanan enflasyon, işsizlik, zor yaşam koşulları, gıda sıkıntısı ile petrol fiyatlarındaki artış ve azalışlar belirleyici olmuştur (Buzkıran ve Kutbay, 2013: 150). 1979 yılında başlayan petrol krizinin ardından farklı politik olaylar, ekonomik başarısızlıklar, yüksek fiyatlar, işsizlik, yolsuzluk ve konut sorunu da bölgeyi her geçen gün patlamaya hazır bir bomba haline dönüştürmüştür. Çünkü 2003 Irak savaşında Saddam rejimi yıkılırken, 27 dolar olan petrol bir yıl sonra 37 dolar olmuş ve bu fiyat artışları ise elbette ki, ihracatının büyük bir bölümü petrole bağlı olan ülkelere yaramıştır. Son 30 yılda, bölgede yaşayan en düşük gelire sahip olan yüzde 20'lik kesim milli gelirden ortalama yüzde 5 pay alırken, en zengin yüzde 20 ise milli gelirin yaklaşık yüzde 75'ini almıştır (Paksoy vd., 2012: 50). Bu adaletsizlik ise diğer nedenler gibi Arap baharını tetiklemiştir (Buzkıran ve Kutbay, 2013: 151).

Ncube ve Anyanwu (2012) çalışmalarında Orta Kuzey Afrika bölgesindeki yüksek gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi azalttığını ve işsizlik, yoksulluk ve toplumsal çatışmaları artırdığını ortaya koymaktadırlar. Arap Baharına götüren diğer nedenler olarak, eğitim performansındaki düşüklüğü ve

özellikle orta ve lise düzeyinde eğitime katılma ve eğitimdeki cinsiyet ayrımını saymak mümkündür. Sağlıkla ilgili göstergeler belli ölçülerde kabul edilebilir olmakla birlikte, işgücü piyasasına ilişkin göstergeler, Baharı açıklayan en önemli faktörler olarak önümüze çıkmaktadır. Özellikle üç önemli işsizlik oranında; genç erkekler, genç kadınlar ve kadınlarda işsizlik oranları dünyanın diğer her bölgesinden daha yüksektir. İşgücü piyasası ile ilgili bir diğer önemli sorun, işgücü niteliği ve özellikle işgücü talebi ile arzın ücret dışı nedenler ile örtüşmemesidir. Eğitim sisteminin işgücü planlaması ile paralel bir çerçevede oluşturulmaması, bölgenin bir diğer önemli sorunu olan girişimciliğin de yetersiz olmasına neden olmaktadır.

Arap Baharı'nın diğer bazı nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

Birinci grup sebepler arasında giderek kötüleşen işgücü piyasaları yer almaktadır. Bu bağlamda özellikle ön plana çıkan ise, eğitilmiş genç nüfus için işgücü piyasasının koşullarının iş bulma, uygun iş bulma, ücret ve çalışma koşulları bağlamında giderek kötüleşmesidir. İşgücü piyasalarındaki genel kötüleşme ve özel olarak genç ve eğitilmiş nüfus için bozulmasının gerisindeki neden ise bölge hükümetlerinin sürdürülebilir ve iş yaratan bir ekonomik politika setini uygulamaya koyamamış olmasıdır. Baharın gerisindeki ikinci neden ise, hükümetlerin refah devleti politikalarının giderek zayıflaması ve buna paralel olarak yaşam standartlarındaki kötüleşmedir. Hükümetlerin refah devleti uygulamalarındaki zayıflama geniş halk kitlelerinin satın alma güçlerinde doğrudan azalmaya neden olarak onların yaşam standartlarının kötüleşmesini beraberinde getirmektedir. Bütün bu nedenlerin temelini de oluşturan üçüncü neden ise Orta Kuzey Afrika ülkeleri ekonomilerinin dengeli ve dışlayıcı olmayan bir kalkınma kapasitesi yaratmasını engelleyen otoriter yönetimlerdir (Paciello, 2011). Sprinborg (2011) çalışmasında otoriter hükümet yapısının sanayileşmeyi engellediğini, bunun ise ekonominin işleyişinde fasit bir daire yarattığını ifade etmektedir.

Malik ve Awadallah (2011), Arap Baharının gerisindeki ekonomik nedenleri üç grupta toplamışlardır. Öncelikli neden devletçi ekonomik ve sosyal kalkınma modelinin kaynakların dağılımına etkin olmayan müdahaleleridir. İkinci neden, büyük ölçüde birinci nedenin bir sonucu olan bağımsız, rekabetçi ve global piyasalarla entegre bir özel sektörün olmamasıdır. Üçüncü neden ise, Orta Kuzey Afrika bölgesinin ayrık coğrafi birimler biçiminde ve bu birimler arasında ticareti ve faktör dolaşımını engelleyen bir yapıda olmasıdır.

Son yıllarda internet, mobil telefon ve buna bağlı olarak sosyal medya araçlarının Arap dünyasında hızla yayılması, toplumsal iletişim biçimlerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Geleneksel medya araçlarının yanı sıra modern iletişim kanallarının çoğalmasında bilgiye ulaşma kaynaklarını artırdığı gibi bilgi aktarımını da aşırı derecede hızlandırmıştır. Böylece iletişime katılanlar arasında geniş bir ağ oluşurken, kamusal tartışmaların çok sesliliği de artmıştır. Ancak bu gelişmeler, aynı zamanda kitlesel eylemlerin önceden tahmin edilemezliğini de beraberinde getirmiştir. Arap Baharı, sadece toplumsal hoşnutsuzluğun dışı vurumu değil, aynı zamanda dijital iletişim çağında siyaset ve toplum ilişkilerinde şeffaflığın beraberinde getirdiği yeni bir bulgu olarak da değerlendirilebilir (Özalp, 2012: 252).

3.ARAP BAHARININ KISA DÖNEMDE ORTAYA ÇIKARDIĞI SONUÇLAR

Arap Baharı gerek kısa dönem gerek uzun dönemde ortaya çıkardığı etkiler bağlamında farklı boyutlarda değerlendirilebilir. Arap Baharı'nın kısa dönemde ortaya çıkardığı sonuçlar Ekonomik ve siyasi sonuçlar aşağıdaki gibidir (Volker, 2012).

- Libya, Mısır, Tunus, Suriye, Yemen ve Bahreyn için GSYH cinsinden 20 milyar dolarlık ve kamu finansmanı cinsinden 35 milyar dolarlık bir kayba yol açmıştır.
- Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Katar ve Kuveyt gibi zengin Arap ülkelerinde GSYH'nin önemli ölçüde artmasına yol açmıştır. Kuşkusuz bu durumun arkasında bu ülkelerin ekonomilerinin görece daha dinamik ve büyüme temelli olmaları yatmaktadır.

- Yemen ve Libya gibi ülkelerde hükümet gelirleri hükümetin temel kamusal hizmetleri vermesini engelleyecek düzeyde azalmıştır.
- Arap Rönesansı için Arap liderliğinin ve bölge ülkeleri arasında işbirliğinin zorunluluğu bir kez daha ortaya çıkmıştır.
- İstikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik yapının, güçlü/hesap sorulabilir bir hükümet sisteminin ve demokrasinin inşası için yerel ve açık sosyo-politik bir çerçevenin gerekliliği anlaşılmıştır.
- Geri dönüşlere neden olabilecek sosyo-politik ve güvenlik risklerinin varlığının hissedilmesi, Mısır'da Arap Baharı sonrası yaşanan politik gelişmeler ve askeri darbe bu tür risklerin gerçek olduğunu ortaya koymuştur.
- Birleşmiş Milletlerin bölgeye yönelik bakış açısı ve politikalarını değiştirmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.
- Politik özgürlükler, politik temsil, ulusal kaynakların kullanımından elde edilen gelirlerin kullanılmasında açıklık; sağlık, eğitim, kadın gibi konulardaki gelişmelerin uzun dönem yapısal dönüşüm için zorunlu olduğunun görülmesini sağlamıştır.
- Doğal kaynak bağımlılığını azaltarak ekonominin çeşitlendirilmesini sağlayacak ekonomik sistemin kurgulanması gerekliliğini göstermiştir.

Uluslararası boyutta değerlendirildiğinde ise Arap Baharının sonuçları şöyle değerlendirilebilir (Volker, 2012: 67) :

- Arap Baharı en azından başlangıçta uluslararası politik çevrelerce yanlış algılandı ve yanlış öngörüler yapıldı;
- Uluslararası politik çevreler ve yerel politik örgütlenme yanlış jeopolitik değerlendirme ve tercihler yaptı;
- Batılı devletler Bahar süreci üzerinde çok az etkili olabildiler;
- Batılı devletler yeni yerel aktörler hakkında çok az sosyo-politik bilgiye ve değerlendirmeye sahiptirler;
- Bahar süreci büyük bir bulaşıcılığa sahiptir;
- Dış çatışmalar rejimleri kurtarmamaktadır;
- Uluslararası müdahalelerin yararlılığı sorgulanmaya başlandı;
- İstikrar kavramı değişti ve
- Demokrasi, bireysel özgürlükler, adalet ve insan hakları gibi uluslararası değerler ile ilgili dünyanın tamamına güçlü bir sinyal gönderildi.

Dalacoura (2011) da Arap Baharı sürecinin olay ve olgularının çeşitliğinin sonuçlarına ve politik etkilerine de yansıdığını ifade etmektedir. Bugünün Arap Dünyası büyük bir belirsizlik ile tanımlanabilir. Jeopolitik bir çerçevede, yerel politik değişiklikler, yakın coğrafyada ve Batıda güç dengelerinin değişmesine neden olacaktır.

Genel olarak etkilerin merkezlerini Kuzey Afrika ve Ortadoğu olmak üzere iki noktada değerlendirmek mümkündür. Türkiye'den Kuzey Afrika ülkelerine 2010 yılında 7 milyar dolar ihracat gerçekleştirmiş olup, bölgenin Türkiye'nin 2010 yılındaki toplam ihracatı içerisindeki payı %6,2'dir. Kuzey Afrika ülkelerindeki siyasi karışıklıklar nedeniyle, anılan bölgelere yapılan ihracat 2011 yılının ilk aylarından itibaren azalmıştır. 2011 yılı Ocak-Eylül döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre Kuzey Afrika'ya yapılan ihracat %8,2 oranında azalmıştır. Türkiye'nin Kuzey Afrika'ya yönelik ihracatı madde bazında incelendiğinde 2011 Ocak-Eylül döneminde en fazla ihracat yapılan maddeler içerisinde bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat düşüşü gerçekleştiren maddelerin otomobil, hafif ticari vb. (%24,3), demir/alaşımız çelikten yan mamuller (%47), demir/çelik çubuklar (%47), demir/çelikten inşaat ve akşamı (%38,9) olduğu kaydedilmiştir. Bununla birlikte, en fazla ihracat yapılan maddeler içerisinde ihracat artışı

gerçekleştiren ilk üç madde, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar (%173,9), pamuk mensucat (%23,6) ve demir alaşımsız çelikten profildir (%36,1) (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2018).

4.ARAP BAHARININ EKONOMİK ETKİLERİ

Dünya Bankası verilerine göre, OKA/MNA² bölgesinde işsizlik oranı yüzde 10 ile yüzde 25 arasında değişmektedir. Üstelik bu işsizliğin büyük bölümünü uzun dönem işsizler oluşturmaktadır. Ayrıca, istihdamın önemli bir kısmını eksik istihdam oluşturmaktadır. Düşük ücret ve kötü iş koşulları işgücü piyasasının diğer önemli sorunlarını oluşturmaktadır. Böylece, işgücü piyasasının istihdamı, özellikle nitelikli istihdamı engelleyen yönlerinin ortadan kaldırılması Baharın başarısının temel koşulunu oluşturmaktadır. Yolsuzluk ve kayırmacılıkla mücadele ve açık ve güçlü bir yasal çerçevenin oluşturulabilmesi Baharın başarısının bir diğer önemli koşulunu teşkil etmektedir. Yolsuzluk, kayırmacılık ve güçlü ve açık bir yasal çerçevenin olmaması ekonomik aktivitenin temel motivasyonu olan fırsat eşitliğini ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, yolsuzluk, kayırmacılık ve açık bir yasal çerçevenin olmaması piyasaların rekabet kurallarının işlenmesini engelleyerek ulusal kaynakların optimal olmayan dağılımına neden olmaktadır. Özellikle kısa dönemde gıda ve yakıt fiyatlarındaki dalgalanmaların azaltılması başarı için önemli koşullardan bir diğerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda yüksek ve dalgalı enflasyon Baharın nedenlerinden birisidir. Enflasyonun düşük ve istikrarlı bir düzeye indirilmesi Baharın başarı koşullarından birisini oluşturacaktır.

4.1.Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'deki Ekonomik Gelişmeler

Tunus, Arap Baharının fitilinin ateşlendiği ilk ülkedir. Seyyar satıcılık yapan üniversiteli bir gencin kendini yakma girişimi ile başlayan süreç sadece Tunus'ta değil diğer birçok ülkede ciddi sonuçların doğmasına neden olmuştur. Ülke çapında protestoların yaşandığı, kamu mallarının talan edildiği şiddetli bir süreç yaşanmıştır. 23 yıl ülkeyi yöneten Zeynel Abidin bin Ali ve 12 yıl Başbakanlık ve çeşitli hükümet görevlerinde yer alan Muhammet Gannuşi'nin ülkeyi terk etmesiyle devam eden süreçte politik suçlular serbest bırakılmış, iktidar partisi dağılmış ve ülkede ifade özgürlüğünün kapıları aralanmıştır (Kaya ve Hasar: 2012: 5).

25 Ocak 2011'den itibaren Mısır'da devam eden, halkı mevcut yönetime karşı seferber olmaya çağıran sokak gösterileri, protestolar ve sivil itaatsizliklerin yeri olan Tahrir Meydanı ülkenin ve Arap Baharının simgesi haline gelmiştir. Sosyal medyayı yoğun şekilde kullanarak örgütlenen halk çok büyük kalabalıklar halinde sokaklara inmiştir. Sivil itaatsizlik, protestolar ve şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Kamu alanları basılmış, hapishanelere baskınlar düzenlenmiş ve ülke tam bir kargaşa ortamının içine sürüklenmiştir. Sürecin sonunda yaklaşık 30 yıl ülkeyi yöneten Hüsnü Mübarek ülkeyi terk etmiş, iktidar partisi dağılmış, parlamento askıya alınmış ve silahlı kuvvetler yönetimi devralmıştır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Arap_Bahar%C4%B1).

Libya, Arap Baharının belki de en şiddetli yaşandığı ülkedir. Çünkü ülkeyi yöneten Muammer Kaddafi muhaliflerce yakalanarak, yargılanmadan infaz edilmiştir. Şiddetli protestolar, silahlı çatışmalar ve şehirlerin işgaline kadar varan süreç daha sonra gerçek anlamda bir iç savaşa dönüşmüştür. Ulusal Geçiş Konseyi kurulmuş ve yüzden fazla ülke tarafından tanınmıştır (Erdoğan, 2012: 25-35).

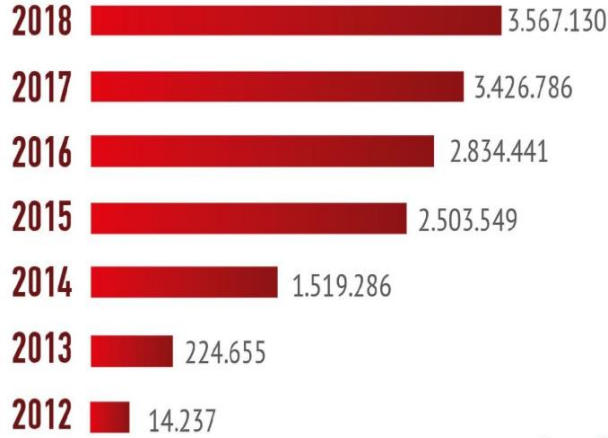
Arap Baharının etkisi ile ülkelerde lider ve rejim değişikliklerinin yaşanması Suriye muhaliflerini de harekete geçirmiş ve ülke çapında protestolar yaşanarak kamu mallarına zarar verilmiştir. Sadece protestolarla yetinilmeyip muhalifler silahlanarak isyan etmişlerdir. Günümüzde halen devam eden çatışma ve kargaşa ortamında muhalifler bazı şehirleri ele geçirmişlerdir. Çok büyük yıkımların ve göçlerin yaşandığı ülkede isyan bölgelerine askeri operasyonlar yapılmış ve binlerce sivil insan hayatını kaybetmiştir (<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-13175677>).

² OKA/MNA: Ortadoğu ve Kuzey Afrika/Middle East and North Africa.

Suriye’de yaşanan gelişmeler önemli sayıda Suriyeli mültecinin Türkiye’ye göç etmesi ile sonuçlanmıştır. Dönemin Başbakan Yardımcısı Recep Akdağ, Türkiye tarafından Suriyeliler için bu güne kadar yapılan toplam harcamanın 96 milyar 880 milyon lira (33 milyar 285 milyon dolar) olduğunu belirtmiştir (26.Nisan.18/siyasetcafe.com).

Yıllar itibariyle Türkiye’ye göç eden mülteci sayıları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Yıllar İtibariyle Türkiye’de Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

4.2.Arap Baharı’nın Türkiye Dış Ticareti ve Turizmine Etkileri

Aynı dönemde Türkiye’nin Ortadoğu ülkelerine yönelik ihracatına bakıldığında, 2010 yılında Ortadoğu ülkelerine 21 milyar dolar ihracat gerçekleştirildiği ve bu rakamın toplam ihracatın %17,8’ini oluşturduğu görülmektedir. 2011 yılı Ocak-Eylül döneminde Ortadoğu ülkelerine gerçekleştirilen ihracat 2010 yılının aynı dönemi ile karşılaştırıldığında, Türkiye’nin bu bölgeye ihracatının 14,7 milyar dolardan 17,9 milyar dolara yükselerek %22,3 arttığı görülmektedir. Bölgeye yapılan ihracat bu dönemde artmış olmasına rağmen, özellikle siyasi karışıklık içerisinde bulunan bölge ülkelerine yönelik ihracatın azaldığı görülmektedir. Bu kapsamda, bölgeye yönelik ihracat sadece dört ülkede (Bahreyn, Yemen, Lübnan ve Kuveyt) azalmıştır. Ayrıca Türkiye’nin bölgeye yönelik ihracatı madde bazında incelendiğinde, en fazla ihracat yapılan maddeler içerisinde ihracat artışı gerçekleştiren ilk üç madde, (toprak, taş, metal cevheri vb. ayıklama, eleme vb.) için makineler (%69,2), Demir/çelik çubuklar (%41,3), petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlardır (%19,7) (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2018).

Türkiye’nin turist sayısında ve turizm gelirlerinde, Arap Baharı’nın başladığı 2010 yılından sonraki yıllarda sürekli bir artış görülmüştür. Arap Baharı sürecinde Arap ülkelerinden Türkiye’ye gelen turist sayıları incelendiğinde; Arap Baharı sonrası dönemde Fas’tan, Cezayir’den, Sudan’dan, Mısır’dan, Tunus’tan ve Irak’tan Türkiye’ye gelen turist sayılarında artışlar yaşanmıştır. Libya’dan Türkiye’ye gelen turist sayılarında Arap Baharı sonrası 2011 yılında bir azalış görülürken, diğer yıllarda turist sayılarında artışlar yaşanmıştır. Suriye’den Türkiye’ye gelen turist sayısında sadece Arap Baharı sonrası 2012 yılında bir azalma yaşanmıştır. Diğer tüm yıllarda Suriye’den Türkiye’ye gelen turist sayısında artışlar yaşanmıştır. 2013 yılında Suriye’den Türkiye’ye gelen turist sayısı ise Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın verilerinde yer almamıştır. Lübnan’dan Türkiye’ye gelen turist sayılarında Arap Baharı sonrası 2013 yılında, Ürdün’den Türkiye’ye gelen turist sayılarında ise Arap Baharı sonrası 2011 yılında bir azalma yaşanmıştır. Diğer tüm yıllarda Lübnan’dan ve Ürdün’den Türkiye’ye gelen turist sayısında artışlar yaşanmıştır. Körfez ülkeleri olan Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE ve Yemen’den Türkiye’ye gelen turist sayılarında Arap Baharı sonrası yıllarda daima bir artış yaşanmıştır (Hacıoğlu ve Saylan, 2014: 71-72).

SONUÇ

Arap Baharı, ekonomik, sosyal ve politik birçok nedenden kaynaklanmaktadır. Buna karşın, OKA/MNA bölgesinin sahip olduğu doğal kaynaklar, insan sermayesi ve gerçekleştirilen başkaldırı başarı potansiyelinin varlığına işaret etmektedir.

Genç nüfus, hem işgücü hem de piyasa olarak büyük bir potansiyeli ifade etmektedir. OKA hem hidrokarbon hem de yenilenebilir enerji kaynakları bağlamında dünyanın en zengin bölgesini oluşturmaktadır. İmalat, hizmetler ve turizm önemli yatırım ve kalkınma alanlarını yansıtmaktadır. Bugün gelinen noktada geri dönüşlerin yaşanmaması Bahar'ın yaşandığı ülkelerde hükümetlerin istikrarlı, sürdürülebilir ve istihdam yaratan ekonomik büyümeyi sağlayacak reformları hemen uygulamaya koymaları bir zorunluluktur. Yolsuzluk ve kayırmacılıkla mücadele ve uygun hukuk sisteminin gerçekleştirilmesi bir diğer kısa dönemli zorunluluğu ifade etmektedir. Özel sektör teşvik edilirken, kamu sektörünün etkinliğinin artırılması ve kamu sektörünün refah devletinin görevlerini yerine getirecek biçimde örgütlenmesi gerekmektedir. Uzun dönemde gelir dağılımındaki bozulma ve yoksulluğun ortada kaldırılması için mücadele edilirken, kısa dönemde geniş halk kitlelerinin refah düzeyini büyük ölçüde etkileyen gıda fiyatlarındaki dalgalanma en aza indirilmelidir. Baharın yaşandığı her ülkede ekonomi çeşitlendirilmelidir.

Ortadoğu diye tabir edilen bölgenin zengin petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının üzerinde bulunması, enerji ihtiyacı hat safhada olan Avrupa, Amerika ve Rusya gibi gelişmiş ülkelerin ilgilerini ve bakışlarını bu coğrafyaya çevirmiştir. Bu coğrafyaya dönen sadece ilgi ve bakışlar olmamış, buralar için her devletin bir planı ve politikası olmuştur. Geliştirilen bu politikalar gereği olarak da ilgili ülkelerdeki rejimler ve yöneticiler söz dinleyen ve istenilen yönetimi sergileyen olmalı idiler. Bunun karşılığı olarak ülkeyi on yıllarca idare eden diktatörler ve yakınları sefahat ve rahat içinde yaşarken halk sıkıntı ve sefalet içinde kalmıştır. 21. yüzyılda dünyanın küreselleşmesi, iletişim ve haberleşme olanaklarının artması ile başka ülkelerin rahat ve müreffeh hallerine bakan bu ilgili ülkeler rahatsızlıklarını dile getirmeye başlamışlardır. Arap Baharı sürecinde önemli bir yer tutan sosyal medya da bu sürecin hızla yayılmasına ve insanların birlikte hareket etmeleri için bir araya gelmelerine neden olmuştur. Yaşanan şiddetli protestolar, zarar gören masum insanlar, işlemez hale gelen kamu idareleri, devrilen rejimler ve yıkılan diktatörler hepsi bu sürecin bir parçası olmuştur.

KAYNAKLAR

- Adeel Malik ve Bassem Awadallah, (2011). The Economics of Arab Spring, *CSAE Working Paper*, WPS/2011-23.
- Buzkıran, D. ve Kutbay, H. (2013) Arap Baharı'nın Türkiye'ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, ISSN: 1309-8012, 5 (1): 147-162.
- Dalacoura, Katerina "The 2011 Uprising in the Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications", *International Affairs*, 88 (1), 2012, 63-79.
- Dünya Bankası (2007). Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi: 2007 Ekonomik Kalkınma ve Görünüm - İş Yaratma ve Yüksek Büyüme, Washington DC.
- Erdoğan, Yasin (2012). Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de Halk Ayaklanmaları, *Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Yakın Doğu Araştırma Merkezi*, 25-35.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2018.
- Hacıoğlu, Necdet ve Saylan, Uğur (2014). Arap Baharı'nın Turizme Yansımaları: Arap Ülkeleri ve Türkiye, *Balikesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 17(32), 55-80.
- Heydarin, Javad (2011). The Economics of Arab Spring, *Foreign Policy in Focus*, http://www.fpif.org/articles/the_economics_of_the_arab_spring.
- Kaya, Esra ve Hasar, Hatem, (2012), Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de Halk Ayaklanmaları, *Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Yakın Doğu Araştırma Merkezi*, 5-12.

Ncube, Mthuli ve Anyanwu, John C. (2012). Inequality And Arab Spring Revolutions In North Africa And The Middle East, Africa Economic Brief, 3 (7).

OECD, (2011). Socio-Economic Context and Impact of the 2011 Events in the Middle East and North Africa Region, www.oecd.org/mena.

Özalp, Osman Nuri (2012), Arap Baharının Orta Asya Cumhuriyetlerini Etkileme Potansiyeli, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4(2), 251-259.

Öztürkler, Harun (2014). Arap Baharının Ekonomik Analizi. Akademik ORTA DOĞU Dergisi, 8(2), 1-16.

Paciiello, Maria Cristina (2011). The Arab Spring: Socio-economic Challenges and Opportunities”, Istituto Affari Internazionali, Documenti IAI 115E.

Paksoy, Sadettin, Paksoy, H. Mustafa ve Alancioğlu, Erdal (2013). “Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri: Arap Baharı”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Summer- 12(46).

T.C. Ticaret Bakanlığı, (2019). <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/misir/ulke-profil/ekonomik-gorunum/turkiye-ile-ticaret>, (11.05.2019).

Pirinççi, Ferhat (2014). Arap Baharını Yeniden Düşünmek, Ortadoğu Dergisi, 6(65), 68.

Sprinborg, Robert (2011). The Political Economy of the Arab Spring, Mediterranean Politics, 16(3), 427-433.

Volker, Perthes (2012). Beyond North Africa and Middle East: Impact on International Politics in Protest, Revolt and Regime Change in the Arab World (Editör: Muriel Assebur), SWP Research Paper, RP 6, Berlin, February 67-69.

<http://databank.worldbank.org>

<https://www.siyasetcafe.com/basbakan-yardimcisi-akdag-itiraf-etti-iste-suriyelilere>
<http://data.worldbank.org/about/country-classifications>

harcanan-para-

<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-13175677>